

דְּתַיִב (הושע ח) וְלִעֲדָה קִרְתָּהּ פֻּעֲלִי אֲנִי עֲקָבָה מֶדֶם, מֵאִי – מזה היא
 כוונת הכתוב עֲקָבָה מֶדֶם. אֲמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, שֶׁהָיוּ עוֹקְבִין – אורבים
 ומתחבאים על מנת לִהְיוֹג נַפְשוֹת.
 שואלת הגמרא: וּמֵאִי שָׁנָא – מדוע שונה הדבר, מֵהָאִי גִיסָא וּמֵהָאִי
 גִיסָא דְּמִרְחָקִין – שההורג בשגגה בצדדים של ארץ ישראל הרי הוא
 רחוק מעיר מקלט, וּמֵאִי שָׁנָא מִצִּיעָא דְּמִקְרָבִין – ואילו ההורג
 באמצע ארץ ישראל הרי הוא קרוב לעיר מקלט. כלומר, מאחר
 ונתחלקה ארץ ישראל לארבעה רבעים, ובסוף כל רבע הניחו עיר
 מקלט, נמצא שההורג בשגגה בסמוך לגבול ארץ ישראל בדרום
 עליו לברוח מרחק של רביעית הארץ עד לעיר המקלט חברון, וכן
 ההורג בסמוך לגבול הצפון עליו להרחיק רביעית הארץ עד העיר
 קדש, ואילו ההורג במרכז הארץ, בין חברון לשכם או בין שכם
 לקדש, לעולם אין עליו להרחיק יותר משמינית הארץ עד לעיר
 מקלט.
 משיבה הגמרא: אֲמַר רַבִּי אֶבְיָה, בְּשֶׁכֶם נָמִי שְׂכִיחֵי רוּצְחִים – אף בעיר
 שכם וסביבותיה מצויים היו רוצחים יותר מבשאר ערי הארץ,
 ולפיכך הוצרכו לסמוך לה עיר מקלט משני הצדדים. ויש ללמוד
 שהיו מצויים בה רוצחים, דְּתַיִב (הושע ט) וְכִתְּבִי אִישׁ בְּדוּרֵיכֶם כָּבֵד
 בְּהֵנִים דְּרִיחֵי שְׂכָמְהוּ וגו'. מֵאִי – מזה היא כוונת הכתוב באומרו
 כָּבֵד בְּהֵנִים. אֲמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, שֶׁהָיוּ מִתְּחַבְּרִין חֲבוּרוֹת חֲבוּרוֹת כְּדִי
 לִהְיוֹג נַפְשוֹת, בְּהֵנִים לִלְלוֹ שֶׁמִּתְּחַבְּרִין יחד כדי לִלְלוֹק תְּרוּמוֹת
 בְּתֵיב הַתְּרֻמוֹת – בגורן. ויש ללמוד מדברי הכתוב שהיו רוצחים
 מצויים בשכם, ולכן הוצרכו להניח עיר מקלט בסמוך לה.
 הגמרא ממשיכה להקשות על דברי הברייתא: וְתוּ לִיכָא – האם
 אין עיר מקלט נוספים על הששה שזכרו בברייתא, וְהָאֵת כְּתִיב
 (במדבר לה ו) וְעֲלִיתִים תִּתְּנוּ אֲרֵבָעִים וּשְׁתֵּים עֶרֶב, כלומר, שהלויים
 קיבלו בנוסף לששת עיר המקלט גם ארבעים ושתיים ערים שהיו
 יושבים בהם, ואף ערים אלו שימשו כערי מקלט לרוצחים בשגגה,
 ואם כן מפני מה הזכירה הברייתא רק שש ערים אלו.
 מתרצת הגמרא: אֲמַר רַבִּי אֶבְיָה, אֵת שְׂכָל אַרְבַּעִים שְׁמוֹנֶה הָעִרִים
 שימשו כערי מקלט, מכל מקום היה חילוק ביניהם, הִלְלוּ – ששת
 הערים שזכרו בברייתא, קוֹלָמוֹת את ההורג בשגגה בִּין אֵם גִּלָּה
 לשם לְדַעַת – שיועד היה שעיר מקלט היא, וּבִין אֵם גִּלָּה לשם שְׂלָא
 לְדַעַת – שלא ידע שהיא קולטת, אבל הִלְלוּ – שאר ארבעים
 ושתיים הערים, אֵם גִּלָּה לשם לְדַעַת, הרי הן קוֹלָמוֹת, אבל אֵם גִּלָּה
 אליהן שְׂלָא לְדַעַת, אֵינָן קוֹלָמוֹת.
 עוד מקשה הגמרא: וְכִי חֲבָרִין עִיר מִקְלָט הוּא, וְהִתְּבִיב (שופטים א ב)
 וְהָיוּ לְכָל אֶת חֲבָרִין כְּאִשֶּׁר דָּבָר מִשֶּׁהוּא וגו', ומאחר וניתנה לכלב
 נמצא שאינה עיר מקלט הרוצחים.
 מתרצת הגמרא: אֲמַר רַבִּי אֶבְיָה, פְּרוּדָהָא – פרברי העיר, דהיינו
 הכפרים וערי הפרוות הסמוכים לה, הם שניתנו לכלב, דְּתַיִב
 (הושע כב ב) וְאֵת שְׂדֵה הָעִיר וְאֵת חֲצִירָהּ נָתַן לְכָלֵב בֶּן יִפְתָּה
 בְּאַחֲזָתָהּ, ואילו העיר חברון עצמה עיר מקלט היתה.
 עוד מקשה הגמרא: וְכִי קָדַשׁ עִיר מִקְלָט הוּא וְהִתְּבִיב (שם)
 ט להלו) וְעִיר מִבְּצָר הַעֲדִים צִר וְחִמַּת רֶקֶת וּבִנְיָה וְגו' וְקָדַשׁ
 וְאֶדְרָעִי וְעֵין חֲצוֹר, דהיינו, שקדש היתה עיר מערי המבצר בנחלת
 נפתלי, שהן היו כרכים גדולים. וְהִנְיָא בְּרִייתָא, עֲרִים הִלְלוּ – ערי
 המקלט, אֵין עוֹשִׂין אוֹתָן לֹא מִירִין וְכִפְרִים קְטָנִים, מאחר שאין
 מונות מצויים שם, וְלֹא עוֹשִׂין אוֹתָן בְּרָבִים גְּדוּלִים, לפי שאנשים
 רבים מתקבצים אליהם, ויש לחוש שתהא רגל גואל הדם מצויה
 שם ויארוב לרוצח בשגגה להורגו, אֲלֵא עוֹשִׂין אוֹתָן עֲיִידוֹת
 בִּינְיָנוּת, ומכיון שהעיר קדש היתה עיר מבצר גדולה, כיצד יתכן
 שעשו אותה לעיר מקלט.
 מתרצת הגמרא: אֲמַר רַב יוֹסֵף, תְּרִיתִי קָדַשׁ הוּא – שתי ערים
 ששמן 'קדש' היו, אחת מהן עיר מבצר, והשניה עיר מקלט. אֲמַר
 רַב אִשִּׁי, בְּגוֹן סְלִיקוּם וְאִקְרָא דְּסִלְקוּם – כמו שיש עיר מבצר
 גדולה ששמה 'סליקום', ובסמוך לה יש כפר שנקרא על שמה
 'אקרא דסליקום', כך היתה עיר מבצר ששמה 'קדש', ובסמוך לה
 היתה עיר בינונית ששימשה כעיר מקלט, ונקראת אף היא 'קדש'

על שמה של העיר הגדולה הסמוכה.
 הגמרא מביאה ברייתא העוסקת בדיון של ערי המקלט: גוּפָא –
 נשוב לעצם דברי הברייתא ונבאר אותם, עֲרִים הִלְלוּ – ערי
 המקלט, אֵין עוֹשִׂין אוֹתָן לֹא מִירִין וְכִפְרִים קְטָנִים, וכן לֹא בְּרָבִין
 גְּדוּלִים, אֲלֵא עֲיִידוֹת בִּינְיָנוּת. וְאֵין מוֹשִׁיבִין אוֹתָן – את ערי המקלט,
 אֲלֵא בְּמָקוֹם שִׁישׁ בּוֹ מֵיִם, וְאֵם אֵין שֶׁם מֵיִם, כלומר, שכאשר נפל
 הגורל על ערי הלויים בימי יהושע לא היה מים באותה העיר, איז
 מְבִיאִין לָהֶם מֵיִם מִמָּקוֹם אַחֵר, על ידי שחופרים אמות מים עד
 לנהרות הרחוקים. וְכֵן אֵין מוֹשִׁיבִין אוֹתָן – את ערי המקלט אֲלֵא
 בְּמָקוֹם שִׁישׁ בּוֹ שְׁוֹנִיקִים, כדי שימצאו הגולים שם מקום שיוכלו
 לקנות בו מזון, וְכֵן אֵין מוֹשִׁיבִין אוֹתָן אֲלֵא בְּמָקוֹם שִׁישׁ בּוֹ אוֹכְלוּסִין
 – אנשים רבים היושבים בכפרים הסמוכים לעיר המקלט, כדי
 שלא יבואו הרבה גואלי דם יחד במלחמה על העיר, ואם נִתְמַטְטוּ
 אוֹכְלוּסִין – נתמעטו היושבים בכפרים שמסביב לעיר, איז בית דין
 מוֹסִיפִין עֲלֵיהֶן אֲנָשִׁים אַחֵרִים, ואם נִתְמַטְטוּ דְּיוֹרִיתָא – אנשים
 הדרים בעיר המקלט עצמה, איז בית דין מְבִיאִין לָהֶם בְּהֵנִים לִיֹּם
 וְיִשְׂרָאֵלִים כדי שידורו באותה העיר. וְאֵין מוֹכְרִין בָּתָן – בערי
 המקלט, לֹא כָּלִי וְיִין – כלי הריגה, כדי שלא יקנה שם גואל הדם
 כלי זין ויהרג את ההורג בשגגה, וכן לֹא מוֹכְרִים בָּתָן כָּלִי מְצוּיָה
 – כלים שצדים והורגים בהם חיות, שאף בהם אפשר להורג. אלו
 דְּבָרֵי רַבִּי נַחֲמִי, וְהַתְּמִיִם מְתִירִין לִמְכּוֹר בַּה כְּלִי זִין וּמוֹצוּדָה. וְשׁוֹיִן
 רַבִּי נַחֲמִי וְחֲכָמִים בְּדִין זֶה, שֶׁאֵין מוֹכְרִין בְּתוֹכָן שֶׁן עִיר מִקְלָט
 מְצוּיָה לִבְעָלִי חַיִּים, וְכֵן אֵין מְשַׁלְּטִין לְתוֹכָן כְּלִים, כלומר, אין
 קולעים שם חוטים לעשותם חבלים, כְּדִי שְׂלָא תִּהְיֶה רַגְל גּוֹאֵל הָדָם
 מְצוּיָה שָׁם, שמאחר ופריסת מצודות וקליעת חבלים אינה מצויה
 בכל מקום, אם יעשו כן בערי מקלט יש לחוש שיהא מצוי שם
 גואל הדם.
 הגמרא מביאה מקור לדינינו אלו: אֲמַר רַבִּי יִצְחָק, מֵאִי קָרָא –
 מאיזה מקרא יש ללמוד שצריך לתקן לרוצחים את כל הנצרך
 להם בערי המקלט, שנאמר (דברים ד כג) וְכֵן אֵל אַחַת מִן הָעֲרִים הָאֵל
 וְחִי, ומתיבת 'ח' יש לדרוש, עֲבִיד לַיהוָה מִיִּדִּי דְּתִתְּנוּ לִיה חַיּוּתָא –
 עשה לו דברים שעל ידם תהיה לו חיות בערי המקלט, דהיינו, כל
 אותם העניינים שנתבארו לעיל בברייתא.
 הגמרא מביאה דינים הנוגעים לתלמיד או רב שהוצרכו לגלות:
 תָּנָא בְּרִייתָא, תְּלָמִיד שֶׁנִּגְלָה לְעִיר מִקְלָט מְגָלִין אֵף אֶת רַבּוֹ עִמּוֹ, כדי
 שיוכל להמשיך וללמוד הימנו תורה, ולומדים זאת מכך שֶׁנֶּאֱמַר
 'וְחִי', עֲבִיד לַיהוָה מִיִּדִּי דְּתִתְּנוּ לִיה חַיּוּתָא – עשה לו דברים שתהיה
 לו חיות על ידם, ועל כן בשם שיש לדרגא לחיותו הגשמי, כך יש
 לתקן עבורו שיוכל להמשיך ולקבל תורה מרבו.
 אֲמַר רַבִּי יִצְחָק, מְבָאֵן יֵשׁ לְלַמּוֹד שְׂלָא יִשְׁנָה אֲדָם תּוֹרָה לְתָלְמִיד
 שֶׁאֵינוֹ הִנָּן בְּמַעֲשָׂיו, שְׂמָא יִבְיָאוּהוּ עֲנוּתוֹ לִידֵי כִּךְ שִׁיהוּגוֹ בִּשְׂגָגָה
 ויגלה לעיר מקלט, ואז יוצרך הרב לגלות אף הוא עמו.
 אֲמַר רַבִּי יוֹחָנָן, הָרֵב שֶׁנִּגְלָה לְעִיר מִקְלָט, מְגָלִין אֶת יִשְׁכֵּיתוֹ עִמּוֹ, כדי
 שיוכל להמשיך וללמוד תורה לרבים.
 מקשה הגמרא: אֵינִי – האם כן אמר רבי יוחנן, שהרב שהרג
 בשגגה צריך לגלות לעיר מקלט, וְהָאֵת אֲמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מְגָלִין לְרַבִּי
 תּוֹרָה שֶׁהֵן קוֹלָטִין אֶת הָעוֹסֵק בָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ד כג) לְגַבִּי עִיר
 מִקְלָט 'אֵת בְּצָר בְּמִדְבָּר' וגו' [וְהִתְּבִיב בְּתִרְיָה] – ונאמר לאחר מכן
 (שם ד מד) 'וְזֹאת הַתּוֹרָה' וגו' ללמדך שאף התורה קולטת כעיר
 מקלט, ואם כן מדוע הוצרך הרב לגלות, הרי עוסק הוא בתורה,
 ועל כן אין גואל הדם רשאי להורגו.
 מתרצת הגמרא: לֹא קָשְׁיָא – אין להקשות שתירה בין המימרות של
 רבי יוחנן, לפי שכל אחת מהן עוסקת בזמן אחר, הָאֵת – המימרא
 שבה אמר שהתורה קולטת כעיר מקלט, היינו בְּעִידָא דְּעִסִּיק בָּהּ
 – בזמן שהאדם עוסק בה, שאז אין גואל הדם רשאי להורגו,
 כאילו הוא נמצא בעיר מקלט, הָאֵת – המימרא השניה שיש ללמוד
 ממנה שאין דברי תורה קולטים, היינו בְּעִידָא דְּלֹא עִסִּיק בָּהּ – בזמן
 שאינו עוסק בתורה, שאז רשאי גואל הדם להורגו, ולפיכך צריך
 הרב לגלות לעיר מקלט, כדי שלא יהרגנו גואל הדם בשעה שאינו

עוסק בתורה.

עוד מתרצת הגמרא: ואי בעית אימא - ואם תרצה תוכל ליישב זאת כך, שאכן אין דברי תורה קולטים כלל, ורשאי גואל הדם להורגו אפילו בזמן שעוסק בתורה, ומאי קולטין - ומה היא כוונת דברי רבי יוחנן שדברי תורה קולטים, היינו מלאך המות, שאינו יכול ליטול את נשמתו של אדם בשעה שעוסק בתורה. כי הא - וכמו המעשה שהיה, דרב חסדא הנה יתיב וגרים בבי רב - שרב חסדא היה יושב ולומד בבית המדרש, ולא הנה קא יכול שליחא [דמלאך המות] למיקרב לנביא - ולא יכול היה שליחו של מלאך המות להתקרב אליו ולטול את נשמתו, לפי דלא הנה שתיק פומיה מניקרא - שלא היה פיו שותק מלגרוס בדברי תורה, והתורה מניגה ממות, פליק ויתיב אמרן דבי רב - עלה שלוחו של מלאך המות ונתיישב על העמוד שבית המדרש נשען עליו, ועל ידי כך פקע איתאי - נשבר העמוד, ושתיק - ושותק רב חסדא מתלמוד, ויכול ליה - ואז יכול היה השליח ליטול את נשמתו.

הגמרא מביאה מימרות בענין ערי מקלט: אמר רבי תנחום בר חנילאי, מפני מה זכה ראובן לימנות בהצלה תחלה, כלומר, מפני מה פתח בו הכתוב בעשיית ערי מקלט להצלת הרוצחים בשגגה, שהיה העיר בצר שנמנתה ראשונה בכתובים בחלקו של ראובן היתה, מפני שהוא פתח בהצלה של יוסף תחלה, שנאמר (בראשית לו כא) בענין מכירת יוסף כשהתנכלו אחיו להמיתו, וישמע ראובן ויגדלוהו מידם וגו'.

דרש רבי שמלאי, מאי דכתיב - מה היא כוונת הכתוב (דברים ד מא) 'או יבדיל משה שלש ערים כעבר הירדן מזרחה [שמש]', הרי לכאורה התיבות 'מזרחה שמש' מיותרות הן, אלא כך אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, הנה שמש לרוצחים, כלומר, דאג להכין להם את כל צורכיהם בערי המקלט. אימא דאמרי - ויש שאמרו שמעיה זו בלשון אחרת, שכך אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, הנה שמש לרוצחים, במה שהפרשת שלש ערים לערי מקלט, ויפה עשית.

הגמרא דורשת מקרא על מעשיה של משה שהפריש ערי מקלט: דרש רבי שמאי, מאי דכתיב - על מי יש לדרוש את דברי הכתוב (קהל ה ט) 'אזהב כסף לא ישבע כסף, ומי אזהב בהמון לא תבואה' וגו', 'אזהב כסף לא ישבע כסף' זה משה רבינו, שהיה אזהב את המצוות [שנמשלו לכסף] ולא היה שבע מהן, שהיה יודע שאין שלש ערים של מקלט שבעבר הירדן קולפות את ההורגים בשגגה עד שלא נבחרו שלש הערים שבארץ כנען, לאחר כיבוש וחלוקת הארץ, ומכל מקום הקדים להפריש הערים שבעבר הירדן, ואמר, מענה זו על הפרשת הערים שבפאה ליד, אפיקימנה.

ממשך רבי סימאי ומפרש את המשך דברי הכתוב על ענין אחר: 'ומי אזהב בהמון לא תבואה', למי נאה ללמד בהמון - לדרוש תורה ברבים, למי שכל התבואה שלו, כלומר, שבקי במקרא ובמשנה, בהלכות ובאגדות. והיינו דאמר - והרי זה כעין מה שאמר רבי אילעור, מאי דכתיב - מה היא כוונת דברי הכתוב (תהלים קו ד) 'מי ימלא גבורות ה' ישמיע כל תהלתו', למי נאה (ללמד) [למלא] - לספר את גבורות ה', למי שיכול להשמיע את כל תהלתו. כלומר, למי ראוי לדרוש ברבים, למי שבקי בכל חלקי התורה.

הגמרא מביאה שיטות נוספות לדרוש את הכתוב 'ומי אזהב בהמון לא תבואה' וירבנן אמרי, ואיתימא - ויש אומרים שרבה בר מרי

הוא שאמר כן, שיש לדרוש את דברי הכתוב 'ומי אזהב בהמון לו תבואה', כל האזהב (ללמד) בהמון - כל אדם שאזהב תלמידי חכמים המלמדים תורה להמון התלמידים, לו תבואה - התורה מחזרת עליו ועל זרעו, שיהיו בניו תלמידי חכמים. והכו ביה רבנן עינייהו - נתנו החכמים עיניהם פרכא פריה דרבה שנתקיים בו מקרא זה, לפי שהיה אזהב תלמידי חכמים ביותר, ואכן זכה לכך שיהיו בניו תלמידי חכמים.

(סימן אשי ללמוד רבינא ללמד) רב אשי אמר, כך יש לדרוש את דברי הכתוב, כל האזהב ללמד בהמון - אדם האזהב ללמוד יחד עם חברים העוסקים בתורה, לו תבואה - הוא זוכה לתורה. והיינו דאמר - והרי זה כעין מה שאמר רבי יוסי ברבי חנינא, שדרש מאי דכתיב - מה היא כוונת דברי הכתוב (ירמיה נ לו) 'הרב אל הפרים ונאלו' וגו', הרב ראוי להיות על צואר שונאיהם של תלמידי חכמים (-הוא לשון סגי נהור תלמידי חכמים עצמם) שיושבו ועוסקין בתורה ביד בבר - לבד, שלא בתבואה, ולא עוד, אלא שהעוסקים בתורה לבד הרי הם ממששין - נעשים טפשים, ודבר זה נלמד מדכתיב הכא - ממה שנאמר בפסוק זה 'ונאלו', וכתוב הנהם - ונאמר לשון כעין זה במקום אחר (במדבר יב יא) 'אשר נואלנו' וגו', וכמו שתרגם שם אונקלוס 'דאטפשא', ויש ללמוד מכאן ש'נואל' הוא לשון טפשות. ולא עוד, אלא שהעוסקים בתורה לבד הרי הם חומאין, שנאמר (שם) 'אשר נואלנו ואשר המאנו', ונסמך במקרא זה טאט אצל ה'נואל'. ואינצית אימא מהכא - ואם תרצה תוכל ללמוד זאת מן המקרא הזה (שעשה ט יג) 'נאלו שר צען נשאו שרי נה התענו את מצרים' וגו', 'תועה' היינו חוטא, ומכאן שה'נואל' אף הוא חוטא.

רבינא אמר, יש לדרוש מקרא זה כך, כל אדם האזהב ללמד בהמון - ללמד תלמידים רבים, לו תבואה - הוא זוכה לתורה. והיינו דאמר - והרי זה כעין מה שאמר רבי, הרבה תורה למדתי מרבותי, ומכריזי למדתי יותר מהם (-יותר מרבותי), ומתלמידי למדתי יותר מכולן - יותר מרבותי וחברי, לפי שעל ידי קושיות התלמידים נותן הרב אל ליבו לפלפל ולתרוץ קושיותיהם.

הגמרא מביאה מימרות של רבי יהושע בן לוי בענין חשיבות לימוד התורה: אמר רבי יהושע בן לוי, מאי דכתיב - מה היא כוונת דברי הכתוב (תהלים קכב א) 'עמדות היו וגלגלו בשעריך וירושלם', כך יש לדרוש מקרא זה, מי גרם לגלגלו בשעריך במחמקה, כלומר, מה גרם לנו לנצח במלחמה, שערי וירושלם, שהיו יושבים בהם ועוסקים בתורה.

ואמר רבי יהושע בן לוי, מאי דכתיב - מה היא כוונת דברי הכתוב (שם קכב א) 'שרי המעלות לרדו שמחתי פאומרים לי בית ה' גלגל'. כך אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא, רבוני של עולם, שמעתי בני אדם שהיו אומרים כתי ומות וכן זה (-ורדו) ויבא שלמה בגו ויבנה את בית המדנה - בית המקדש, ונעלה לגלגל, ושמחתי על דבריהם. אמר לו הקדוש ברוך הוא, כי טוב יום בהצריך מאלה' וגו' (שם פד יא), והיינו, טוב לי יום אחד שאמנה עוסק בתורה לפני, אף שאין המקדש בנוי, יותר מאלה עולות שעתיד שלמה בגד להקריב לפני על גבי המזבח ביום אחד.

שנינו במשנה, ומכוננות להם דרכים וכו'.
תניא בברייתא, רבי אילעור בן יעקב אומר,

דין שימיתוהו על הריגה זו, כי 'ולו אין משפט מות', דהיינו שאין
גואל הדם חייב מיתה בהריגה זו. וסיום המקרא הוא 'כי לא שָׁנָא
הוא לו מתמול שְׁלֹשׁוֹם', דהיינו, לפיכך יש להכין ערי מקלט,
שיוכל הרוצח למלט נפשו מיד גואל הדם, שהרי לא שונא היה
לזח שהרגו בשגגה, ועל כן הדין נותן שיוכל להנצל ממיתה.
הגמרא מקשה על דברי רב הונא מברייתא: מִיִּתְיָבִי - הקשו בני
השישבה על דברי רב הונא, שנינו בברייתא 'ולו אין מִשְׁפַּט מוֹת'
בְּרוּצָה הַכְּתוּב מְדַבֵּר, כלומר, כוונת הכתוב היא, שיש לחוש שמא
יידוף גואל הדם אחר הרוצח להורגו שלא כדין, שהרי אין הרוצח
ראוי למות על שהרג בשגגה, לפי שלא היה שונא לנהרג מתמול
שלשום. ומבשרת הברייתא, אֲתָה אוֹמֵר שמקרא זה בְּרוּצָה הוא
מדבר, מנין לך לומר כן, או - אולי אינו מדבר אֲלָא בְּגוֹאֵל הָדָם,
שאם הרג את הרוצח בדרכו לעיר מקלט אינו חייב עליו. ומבאר
הברייתא, שאין לומר כן, שהרי בְּשֵׁהוּא [הכתוב] ממשך ואומר
'הוא לא שונא לו מתמול שלשום', הוּא אוֹמֵר בְּרוּצָה הַכְּתוּב מְדַבֵּר,
שהרי עליו נאמר דבר זה שלא היה שונא לנהרג מקודם לכן,
ומאחר וסיום הפסוק עוסק ברוצח מסתבר הדבר שאף תחילתו
עוסקת בכך, שאין חיוב משפט מות לרוצח, אבל גואל הדם אם
הרגו בדרכו לעיר המקלט, נהרג עליו.
ומוכח מדברי הברייתא שלא כדברי רב הונא, הסובר שאם הרג
גואל הדם את הרוצח בדרכו לעיר מקלט, פטור הוא ממיתה.
מתרצת הגמרא: אכן מדברי הברייתא מוכח שלא כדברי רב הונא,
אבל הוא - רב הונא דְּאָמַר שגואל הדם שהרג את הרוצח בדרכו
לעיר מקלט פטור, סובר כִּי הָאֵי תָנָא - כשיטת תנא זה, דְּתֵינָא
בברייתא, 'ולו אין מִשְׁפַּט מוֹת' בְּגוֹאֵל הָדָם הַכְּתוּב מְדַבֵּר, שאם הרג
את הרוצח אינו נהרג עליו. אֲתָה אוֹמֵר שְׁבִגְוֹאֵל הָדָם הַכְּתוּב מְדַבֵּר,
או - אולי אינו מדבר אֲלָא בְּרוּצָה, שאין לו דין מות על שהרג
בשגגה, אך גואל הדם שהרגו נהרג עליו. אי אפשר לומר כן, שהרי
בְּשֵׁהוּא אוֹמֵר בהמשך הפסוק 'כי לא שונא הוא לו מתמול שלשום',
הֲרֵי הַרוּצָח אֲמֹר, כלומר, מוכח המקרא ודאי עוסק ברוצח, שלא
היה שונא לנהרג מתמול שלשום, וממילא יש ללמוד מכך שאין
לו משפט מות על הריגתו, ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת, הֲאֵם מָה
אֲנִי מְקַיֵּם - במה אם כן יש להעמיד את דברי הכתוב 'ולו אין
מִשְׁפַּט מוֹת', בהכרח צריך לומר שְׁבִגְוֹאֵל הָדָם הַכְּתוּב מְדַבֵּר - שאם
הרג את הרוצח אינו חייב מיתה על כך.
ומבואר מדברי ברייתא זו כרב הונא, שגואל הדם שהרג את
הרוצח בדרכו לעיר מקלט, פטור.
הגמרא מנסה להוכיח ממשנתנו שלא כדברי רב הונא: תַּנּוּ -
שנינו במשנה, שהיו בית דין מוֹסְרִין לוֹ לרוצח שִׁנֵּי תַלְמִידֵי חֲכָמִים
שילווחו לעיר מקלט, לפי שיש לחוש שִׁמְאָם יִהְיֶהנּוּ גואל הדם בְּדֶרֶךְ
לשם, ויִדְבְּרוּ תַלְמִידֵי חֲכָמִים אלו אֵלֶּיּוּ - אל גואל הדם. מֵאֵי לָא
דְּמַתְרוּ בֵּית - לכאורה יש לומר, שדיבור זה שמדברים אל גואל
הדם היינו שמתרים בו, דְּאֵי קָמִיל בְּרַ קָמִיל הוא - שאם ייהרג את
הרוצח ייהרג על כך בבית דין, ושלא כדברי רב הונא.
ידוחה הגמרא: לא - אין הכוונה שהתלמידי חכמים מתרים בו,
אלא הכוונה בזה בְּדִתְנִיָא - כמו ששינו בברייתא, ויִדְבְּרוּ
התלמידי חכמים אֵלֶּיּוּ - אל גואל הדם, דְּכָרִים הָרְאוּם לוֹ -
המתקבלים על ליבו, וכך הם אוֹמְרִים לוֹ, אֵל תִּהְיֶה בּוֹ ברוצח זה
כְּמִנְהָ שְׁנֵהוּגִים באנשים שוֹפְכֵי דָמִים במדי, לפי ששִׁנְיָנָה בָּא
מַעֲשֵׂה זֶה לִידֹ, רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, הוא - הרוצח, מְדַבֵּר עַל יְדֵי עֲצָמוֹ
אל גואל הדם, שְׁנָאֵמַר (דברים יט ד) 'וְזֶה דְבַר הַרוּצָח', כלומר, שמוטל
על הרוצח עצמו לדבר. אֲמָרוּ לוֹ חֲכָמִים לרבי מאיר, אין הדבר כן,
לפי שהַרְבָּה שְׁלִיחוֹת עוֹשֶׂה - הרבה דברים אינם יכולים ליעשות
על ידי האדם עצמו אלא על ידי שליחו, ואף כאן יש להעדיף
שידברו התלמידי חכמים עם גואל הדם.
הגמרא מבררת את דברי הברייתא: אֲמָר מֵר - הובא בברייתא
לעיל, שאומרים התלמידי חכמים לגואל הדם ששִׁנְיָנָה בָּא מַעֲשֵׂה
זֶה לִידֹ של הרוצח. מקשה הגמרא: פְּשִׁיטָא - פשוט הדבר שעשה
כן בשגגה, שהרי גולה הוא לעיר מקלט, דְּאֵי בְּמִיד בְּרַ גְּלוּת הוא

'מִקְלָט' הֵינּה כְּתוּב עַל פֶּשֶׁת דְּרָכִים. דהיינו, בכל מקום שבו היתה
הדרך מתפצלת לשתי דרכים, והאחת פונה לעיר מקלט, היו
מניחים עמוד בדרך הפונה לעיר המקלט ועליו כתוב 'מקלט', בְּרִי
שְׂבִיר הַרוּצָח בשעת בריחתו היכן היא הדרך הפונה לעיר מקלט,
וְיִפְתָּה לָשֵׁם.
אֲמָר רַב כְּהֵנָּה, מֵאֵי קָרָא - מאיזה מקרא יש ללמוד דין זה, מן
המקרא (דברים יט א) 'תְּכִין לָךְ הַדֶּרֶךְ' וגו', שכוונת דברי הכתוב היא
עֲשֵׂה [לך] הַכְּנָה לַדֶּרֶךְ, עשה כלאמר, עשה הכנה מתחילה, כדי שידעו
איזו היא הדרך הפונה לעיר מקלט.
הגמרא מביאה הקדמות שהיו האמוראים פותחים בהם כשהיו
דורשים בפרשת רוצחים: רַב חָמָא בְרַ חֲנִינָא פָתַח לָהּ פְתָחָא לְהָאֵי
פְרָשְׁתָא מְהֵבָא - היה פותח את דרשתו בהקדמה זו. נאמר בכתוב
(תהלים כח ה) 'שׁוֹב יְיָשֵׁר ה' עַל בֶּן יוֹדָה חֲסָאִים בְּדֶרֶךְ', דהיינו,
שהקדוש ברוך הוא מורה לחוטאים ההורגים בשגגה את הדרך
לילך לעיר מקלט. ויש כלמוד מכאן, אִם לְחֲסָאִים יוֹדָה את הדרך,
קַל וְחֹמֶר שׁוֹרֵה לְצַדִּיקִים את הדרך יִילכוּ בה.
רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לָקִישׁ פָתַח לָהּ פְתָחָא לְהָאֵי פְרָשְׁתָא מְהֵבָא - היה
פותח את דרשתו בהקדמה זו. נאמר בכתוב המדבר ברוצח בשגגה
(שמות כא יא) 'וְאִשָּׁר לֹא צִדָה וְהָאֱלֹהִים אָנָּה לִידֹ' וגו', כלומר,
שההורג בשגגה לא עשה זאת במזיד, אלא הקדוש ברוך הוא זימן
מציא לעיר מקלט. ויש להאמר, אִלֵּא התשובה על כך היא בדברי
היבוצא (שמואל א' כד יא) 'כֹּאשֶׁר אֲמַר מִשַּׁל הַקְּדוֹשִׁי מִרְשָׁעִים יֵצֵא
רָשָׁע' וגו', פירוש, כפי שאמרה התורה, שהיא משלו של הקדוש
ברוך הוא, שהוא קדמונו של עולם, שמרשעים ייצא דבר רשע.
והיכן אמרה זאת התורה, במקרא 'והאלהים אנה לידו', שהרי
בְּמֹת הַכְּתוּב מְדַבֵּר - באיזה אופן ממזן הקדוש ברוך הוא הריגה
בשגגה לאדם, באופן כזה שהיה מעשה בְּשֵׁנִי בְּנֵי אָדָם שִׁהְרֵנוּ אֵת
הַנֶּפֶשׁ, וְאֶחָד מֵהֶם הָרַג בְּשׁוֹגֵג וְאֶחָד הָרַג בְּמִיד, לֹוֹת אֵין עֲדִים שהרג
במזיד ועל כן לא נהרג בבית דין, וְלֹוֹת אֵין עֲדִים שהרג בשוגג ועל
כן לא גלה לעיר מקלט, לפיכך הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְזַמֵּן - מזמין את
שניהם לְפִנְיָנָךְ [אכסניה] אֲחֵר, זֶה שִׁהְרַג בְּמִיד ולא נהרג בבית דין
יֵוֹשֵׁב תַּחַת הַפּוֹלֶם, וְזֶה שִׁהְרַג בְּשׁוֹגֵג ולא גלה לעיר מקלט יוֹדֵר
בְּפּוֹלֶם וְנִפְלַע עָלָיו - על הראשון, וְהָרֵגוּ, ויש עדים בדבר, נמצא שזה
שִׁהְרַג בְּמִיד נִהְיָה על ידי זה שנפל עליו, ואילו זֶה שִׁהְרַג בְּשׁוֹגֵג גּוֹלָה
עתה לעיר מקלט על פי העדים שראוהו שהרג בשגגה. ובאופן
כזה הקדוש ברוך הוא מזמין תקלה לידי אדם שהוא כבר רשע
בדבר זה.
הגמרא מביאה ראיות לכך שמן השמים מוליכים את האדם בדרך
שבה הוא חפץ לילך: אֲמָר רַבָּה בְרַ רַב הוֹנָא אֲמָר רַב הוֹנָא, וְאֲמָרִי
לָהּ - ויש אומרים שמימרא זו אֲמָר רַב הוֹנָא אֲמָר רַבִּי אֲלֵעָזָר, יש
להוכיח מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים שְׁבִדְרַךְ שְׂאֵרִים רוצֵה
לֵילָךְ, בָּה מוֹלִיכִין אוֹתוֹ מן השמים. מִן הַתּוֹרָה יש להוכיח כן
מבלעם, דְּבַתְחִילָה בָּתִּיב (במדבר כב יב) 'וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל בִּלְעָם לֹא
תִלָּךְ עִמָּהֶם' וגו', ואילו לאחר מכן בְּרַבִּי (שם כב ג) 'קוֹם לָךְ אֲתָם' וגו',
שמאחר ונתעקש בלעם לילך עממם לא מנעו הקדוש ברוך הוא
מלעשות כן. מִן הַנְּבִיאִים יש ללמוד זאת, דְּכַתִּיב (ישעיה מו יח) 'אֲנִי ה'
אֱלֹהִים מְלֻמָּד לְחֻזְעִיל מְדַרְבֵּד בְּדֶרֶךְ (זו) תִלָּךְ', כלומר, מדריכך
בדרך שבה תבחר לילך. מִן הַכְּתוּבִים יש ללמוד זאת מְדָכְתִּיב (משלי
ג ד) 'אִם לִלְצִים הוּא יְלִיץ וְלַעֲנָוִים יִתֵּן חַן'. דהיינו, אם בא אדם
להתחבר עם הלצים, אין מעכבים בידו מן השמים.
הגמרא דנה בדין גואל הדם שהרג את הרוצח בדרכו לעיר מקלט:
אֲמָר רַב הוֹנָא, רוצֵה שְׁנֵלָה לְעִיר מְקַלָּט, וּמֵצָאוּ גוֹאֵל הָדָם בְּדֶרֶךְ,
בהליכתו לשם, וְהָרֵגוּ, פָּטוֹר גואל הדם ממיתה. קָפַר - לפי
שסובר רב הונא, שהמקרא (דברים יט ו) 'ולו אין מִשְׁפַּט מוֹת' בְּגוֹאֵל
הָדָם הוּא דְּכַתִּיב - על גואל הדם הוא נאמר, וכך היא כוונת הכתוב
'פֶּן יִדְרֹךְ גוֹאֵל הָדָם אַחֲרֵי הָרָצָה, כִּי יִחַם לָבָבו, וְהִשְׁיגוּ כִּי יִרְבֶּה
הַדֶּרֶךְ, וְהִקְדוּ נֶפֶשׁ' וגו', כלומר, שגואל הדם יידוף אחר הרוצח
קודם הגיעו לעיר מקלט ויהרגהו, ולא יתיירא גואל הדם מפני בית

1 – שאם במזיד עשה זאת וכי היה בתורת דין גלות.

2 משיבה הגמרא: אין – אכן כן, אף ההורג במזיד הרי הוא בתורת
3 דין גלות לעיר מקלט. והא תנא – שכן שנינו בברייתא, רבי יוסי
4 ברכי יהודה אומר, בתחלה – בתחילת משפטן של הרוצחים, אחרי
5 ההורג בשוגג ואחר ההורג במוזד הרי הם מקדימין לברוח לעיר
6 מקלט, ובית דין שולחין אחריהם ומביאין אותם משם להעמידם
7 לדין, מי שנתחייב מיתה לפי שהרג במוזד בעדים ובהתראה,
8 הנהנה, שנאמר (דברים טו יב) 'ושלחו זקני עירו ולקחו אתו משם ונתנו
9 אותו ביד גאל תדם ומת', מי שלא נתחייב מיתה, פטרוהו – שלחוהו
10 לדרכו, שנאמר (במדבר לה כה) 'והצילו העדה את הרצח מיד גאל תדם'
11 וגו', ומי שנתחייב גלות מחזירין אותו למקומו – לעיר המקלט שהיה
12 בה, שנאמר (שם) 'והשיבו אותו העדה אל עיר מקלטו אשר נס שמה'
13 וגו', אלו דברי רבי יוסי ברבי יהודה. אבל רבי אומר שאין דינם של
14 ההורגים במזיד לגלות לעיר מקלט, אלא שמעצמן הן גולין לשם,
15 כפסוקין הן שהיה שוגג ואחר מויד קולטות ערי המקלט, והן אינן
16 יודעין שרק את ההורג בשוגג קולטות ערי המקלט, ואילו את
17 ההורג במוזד אינן קולטות.

18 הגמרא מביאה כמה דינים לגבי ערי מקלט: אמר רבי אלעזר, עיר
19 מקלט שרופה – רוב האנשים המגנוררים בה הם רוצחים, אינה
20 קולטת את ההורגים בשוגגה, לפי שנאמר (יהושע כד) 'ודבר באוני זקני
21 העיר והיא את דבריו' וגו', כלומר, שיבוא ההורג בשוגגה לזקני
22 העיר ויספר להם על מעשיו ששגג ברציחה, ויש ללמוד מדברי
23 הכתוב שרק באופן שדריש לו הרוצח שונים מדבריהם של זקני
24 העיר אזי נעשית לו העיר למקלט, כלומר, שהם אינם רוצחים
25 כמותו, ולא באופן שהיוו דבריהן לדבריו – שהם שוים לו, מאחר
26 שאף הם רוצחים, ולפיכך באופן כזה אין העיר קולטת.

27 ואמר רבי אלעזר, עיר מקלט שאין בה זקנים, אינה קולטת את
28 הרוצחים בשוגגה הנמלטים אליה, משום דבעינן – צריך לקיים את
29 דברי המקרא (שם) 'ודבר באוני זקני העיר והיא את דבריו' וגו',
30 וליכא – ואי אפשר לקיימו, מאחר שאין בעיר זו זקנים, ועל כן
31 אינה נעשית לעיר מקלט.

32 הגמרא מביאה שדין זה נחלקו בו אמוראים: איתמר – נאמרה
33 מחלוקת בבית המדרש, לגבי עיר שאין בה זקנים אם נעשית לעיר
34 מקלט. ונחלקו בזה רבי אמי ורבי אסי. תר – אחד מהם אומר
35 שהעיר קולטת אף שאין בה זקנים, ותר – ואחד מהם אומר שהיא
36 אינה קולטת.

37 ומבארת הגמרא את סברות מחלוקתם. למאן דאמר – לדעת
38 הסובר שהיא אינה קולטת, היינו משום דבעינן – צריך לקיים את
39 דברי המקרא 'ודבר באוני זקני העיר והיא את דבריו', וליכא – ואי
40 אפשר לקיימם. ואילו למאן דאמר – לדעת הסובר שהעיר קולטת
41 אף בלא זקנים, היינו משום שסובר שלא נקט הכתוב 'זקני העיר'
42 אלא למצוה בעלמא, שלכתחילה מן הראוי שידיה זקנים בעיר
43 מקלט, אך אין הדבר מעכב את קליטת הרוצחים.
44 הגמרא מביאה שני ענינים נוספים שנחלקו בהם רבי אמי ורבי אסי
45 האם הכתוב במקרא 'זקני העיר' מעכב: ועיר שאין בה זקנים, האם
46 נעשה בה בן סורר ומורה, נחלקו בענין זה רבי אמי ורבי אסי. תר
47 אמר – אחד מהם סובר שאף אם אין בה זקנים נעשה בה בן סורר
48 ומורה ונידון למיתה, ותר אמר – ואחד מהם סובר שאין נעשה בה
49 בן סורר ומורה.

50 מבארת הגמרא את סברות מחלוקתם: למאן דאמר – לדעת הסובר
51 שאין נעשה בה בן סורר ומורה, היינו משום דבעינן – צריך לקיים
52 את דברי הכתוב (דברים כא טו) 'ותפש בו אביו ואמו והוציאו אתו
53 אל זקני עירו' וגו' וליכא – ואי אפשר לקיימו, מאחר שאין בעיר
54 זקני בית דין. ולמאן דאמר – ולדעת הסובר שנעשה בה בן סורר
55 ומורה, היינו משום שסובר שלא נקט הכתוב 'זקני עיר' אלא
56 למצוה בעלמא, שאם יש בעיר בית דין מצוה להוציאו אליהם, אך
57 אין הדבר מעכב את שיתיו לבן סורר ומורה.

58 ועיר שאין בה זקנים, האם היא מביאה עגלה ערופה, נחלקו בזה
59 רבי אמי ורבי אסי. תר אמר – אחד מהם סובר שעיר כזו מביאה
60 עגלה ערופה, ואסי אמר – ואחד מהם סובר שהעיר אינה מביאה
61 עגלה ערופה.

62 מבארת הגמרא את סברות מחלוקתם: למאן דאמר – לדעת הסובר
63 שעיר כזו אינה מביאה עגלה ערופה, היינו משום דבעינן – צריך
64 לקיים את דברי הכתוב (שם כא ז) 'ולקחו זקני העיר והיא עגלת בקר'
65 וגו', וליכא – ואי אפשר לקיימו, מאחר שאין בעיר זו זקני בית דין.
66 ואילו למאן דאמר – לדעת הסובר שאין כזו מביאה עגלה ערופה,
67 היינו משום שסובר שלא נקט הכתוב 'זקני העיר והיא' אלא
68 למצוה בעלמא, אך אין הדבר מעכב.

69 הגמרא מביאה מימרא לגבי פרשת ערי מקלט הכתובה בספר
70 יהושע: אמר רבי חמא בר חנינא, מפני מה נאמרה פרשת רוצחים
71 שבספר יהושע